

çocukları yaşamadığı için yeni doğan erkek çocuğunun üzerine bir tulum (zakk) zeytinyağı dökmüş, sonra da yağı tasadduk etmiştir. Bunun üzerine çocuk "zü'z-zak" diye meşhur olmuş, torunları da böyle anılagelmiştir (İbnü'l-Kâdî, *Cezvetü'l-İktibâs*, II, 476; Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, s. 343). Fas'ta Endülüs Camii hatibi olarak görev yaptı. Dönemin meşhur fakihlerinden Ahmed b. Yahyâ el-Venşerîsî'nin yakın dostu idi. Ayrıca onun oğlu Abdülvâhid b. Ahmed el-Venşerîsî'nin sadece ulemânın önde gelenlerinin katılabildiği özel meclislerinde bulundu (Venşerîsî, s. 156; Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, II, 163). Kaynaklar Zekkâk'ın devrin önde gelen âlimlerinden sayıldığı; fıkıh usulü, hadis, tefsir, sarf ve nahvin yanında birçok ilimde söz sahibi olduğu noktasında müttetik. Bazı eserlerini manzum olarak kaleme almasından edebiyatla da ilgilendiği anlaşılmaktadır. Mâlikî fıkının temel metinlerinden olan Halîl b. İshâk'ın *el-Muhtasar*'ını elinden düşürmediği nakledilir (Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, s. 343). Zekkâk'ın öğrencilik yıllarına dair bilgiler son derece sınırlıdır. Fas'ta, bir süre de Endülüs'te ve özellikle Gırnata'da birçok âlimden ders aldığı tahmin edilmekle birlikte kaynaklarda sadece iki hocasının ismi zikredilmektedir: Fas'ta Allâme Ebû Abdullah el-Kavri ve Endülüs'te mutasavvıf fakih Ebû Abdullah el-Mevvâk. Belli başlı öğrencileri arasında devrin fakih ve müftüsü olarak anılan oğlu Ahmed ile önemli dil bilginlerinden Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Yüseytinî sayılmaktadır (Mencûr, *Fihrisü Aḥmed el-Mencûr*, s. 29-30, 57). Ebû'l-Hasan ez-Zekkâk 6 Şevval 912 (19 Şubat 1507) tarihinde Fas'ta vefat etti. Hemen bütün kaynaklarda vefat ettiği yerde yaşının hayli ilerlemiş olduğu kaydedilir. Hayır sever, faziletli, sâlihleri ziyaret eden, boş söz ve davranışlardan uzak duran, vaktini ilimle geçiren bir âlim diye tanıtılır. Torunu Abdülvehhâb b. Muhammed, hocası Abdülvâhid b. Ahmed el-Venşerîsî'nin vefatının ardından Fas şehrinin kadısı ve müftüsü olmuştur. Onun da dedesi gibi Halîl'in *el-Muhtasar*'ını ezbere bildiği ve eserin bütün meselelerine büyük vukufu bulunduğu nakledilir (İbn Asker el-Mağribî, s. 55-56; Mencûr, *Fihrisü Aḥmed el-Mencûr*, s. 57).

Eserleri. 1. *Tuḥfetü'l-hükkâm bi-meşâ'ili't-tedâ'i ve'l-aḥkâm* (Lâmiyyetü'z-Zekḳâk / Lâmiyyetü'l-aḥkâm, çeşitli konulardaki diğer bazı eserlerle birlikte Fas 1310, 1317, 1319). İslâm muhakeme usu-

lüne dair manzum bir eser olup Faslılar'ın ameline ilişkin önemli bilgiler içermesi bakımından dikkat çekmektedir. Özellikle dönemin kadılarının başvuru kaynaklarında yer almıştır. Eser başta müellifin oğlu Ahmed ve Meyyâre olmak üzere birçok âlim tarafından şerhedilmiştir (şerh ve hâşiyeleri için bk. Abdülazîz Binabdullah, s. 143, 148-149; Abdullâh Muhammed el-Habeşî, III, 1501-1504). Bunlardan İbn Süde'nin *Tuḥfetü'l-huẓzâk fi şerḥi Lâmiyyeti'z-Zekḳâk* adlı şerhi meşhurdur. Bu şerh üzerine Ali b. Abdüsselâm et-Tüsûlî, Mehdi el-Vezzânî ve Sanhâcî gibi âlimler çok sayıda hâşye yazmıştır (Abdullâh Muhammed el-Habeşî, III, 1503-1504). *Lâmiyyetü'z-Zekḳâk* Fransızca'ya tercüme edilmiştir (trc. Ould Abdelqader – Merad ben Ali, Casablanca 1927). 2. *el-Menhecü'l-munteḥab ilâ kavâ'id-i-uşûli'l-mezheb*. Müellifin, fıkıh kaidelerini özlü biçimde nazma çevirmek amacıyla ve temel fıkıh kaynaklarından hareketle kaleme aldığı ifade ettiği eser (Mencûr, *Şerḥu'l-Menhec*, I, 100; II, 269) on dokuz mükadime, 415'i bunlar üzerine tahrir edilen kavâid ve mesâil, dokuzu da hâtime olmak üzere toplam 443 beyitten meydana gelmektedir. Eserde muhtelif usul ve fûrû kaideleri, Mâlikî ulemâsının mezhep içi ihtilâfları dikkate alınarak on sekiz fasılda sıralanmaktadır. Zekkâk, *el-Menhecü'l-munteḥab*'a bir şerh yazmak istediğini eserdeki bir beyitte söylemektedir; ancak bu şerhi tamamlamadan vefat etmiştir (a.g.e., I, 102). Zekkâk'ın oğlu Ahmed'in de *el-Menhec*'i şerh etmeye başladığı, yaklaşık yarısına kadar geldiğinde onun da vefatından dolayı şerhini tamamlamadığı, Zekkâk'ın torunu Abdülvehhâb'ın da bu eserin bazı beyitlerini şerh ettiği nakledilir (Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, s. 139, 277). Eser üzerine başka şerhler de yazılmıştır. Bunlardan, özellikle Meyyâre'nin *Tekmilü'l-Menhec* adıyla meşhur olan *Büstânü fikeri'l-mübhec fi tekmi'l-l-Menhec* isimli şerhi üzerine de çalışmalar yapılmıştır (şerh, hâşye ve ihtisar çalışmaları için bk. Abdullâh Muhammed el-Habeşî, III, 1947-1949). Eserin tamamını Mâlikî fakihi Mencûr mezhebin temel metinlerinden faydalanarak şerh etmiştir. Şârih, sadece ana metindeki beyit ve kaideleri izah etmekle yetinmeyip bunları fikhî meselelere de uygulamıştır. Mencûr bu eserini *el-Muhtasarü'l-müzheb min Şerḥi'l-Menhec*'i *munteḥab* adıyla ihtisar etmiştir. 3. *Mesâ'il fi'd-dîn*. Klasik kaynaklarda adı geçmeyen bu esere ait çeşitli yazma nüshalarda eser 4 ile 30

varak arasında değişmektedir (*el-Fihrisü's-Şâmil*, IX, 544). Zekkâk'ın Halîl'in *el-Muhtasar*'ını şerh etmeye başladığı, fakat hayız yahut evkât bahsine geldiğinde vefat ettiği nakledilir (Mencûr, *Fihrisü Aḥmed el-Mencûr*, s. 57).

BİBLİYOGRAFYA :

Venşerîsî, *Vefeyât (Elfü sene mine'l-vefeyât* içinde, nşr. Muhammed Haccî), Rabat 1396/1976, s. 156; İbn Asker el-Mağribî, *Devḥatü'n-nâşir* (nşr. Muhammed Haccî), Rabat 1397/1977, s. 55-56; Mencûr, *Şerḥu'l-Menhec*'i *munteḥab ilâ kavâ'id-i'l-mezheb* (nşr. Muhammed eş-Şeyh Muhammed el-Emin), Mekke-Beyrut 1423/2003, I-II; ayrıca bk. nesredenin girişi, I, 15-73; a.mlf., *Fihrisü Aḥmed el-Mencûr* (nşr. Muhammed Haccî), Rabat 1396/1976, s. 29-30, 57-59; İbnü'l-Kâdî, *Dürrü'l-hicâl*, III, 252; a.mlf., *Cezvetü'l-İktibâs*, Rabat 1393/1974, II, 476-477; Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, *Neylü'l-ibihâc* (nşr. Abdülhamîd Abdullâh el-Herâme), Trablus 1408/1989, s. 139, 277, 343; Ebû's-Şitâ b. Hasan el-Gâzî es-Sanhâcî, *Mevâhibü'l-hallâk 'alâ şerḥi'l-Tâvüdü'l-Lâmiyyeti'z-Zekḳâk*, Kahire 2008, I-II; *Mevsû'atü'l-âlemi'l-Mağrib* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1400/1980, II, 821-822; Abdülazîz Binabdullah, *Ma'lemetü'l-fıkhî'l-Mâlikî*, Beyrut 1403/1983, s. 143, 148-149; İdrîs b. Mâhi el-İdrîsî el-Kaytânî, *Mu'cemü'l-maḥbû'âti'l-Mağribiyye*, Selâ 1988, s. 142-143; Haccî, *el-Fikr*'s-sâmi *fi târihi'l-fıkhî'l-İslâmî* (nşr. Eymen Sâlih Şa'bân), Beyrut 1416/1995, II, 312-313; *el-Fihrisü's-Şâmil: el-Fıkh ve uşûlüh* (nşr. el-Mecmau'l-melekî), Amman 1423/2002, VIII, 479-482; IX, 544; X, 642-643; Abdullâh Muhammed el-Habeşî, *Câmi'u's-şürûḥ ve'l-havâşî*, Ebûzâbi 1425/2004, III, 1501-1504, 1947-1949; Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, *Selvetü'l-enfâs* (nşr. Abdullâh Kâmil el-Kettânî v.dğr.), Dârülbeyzâ 1427/2006, II, 94-95, 131, 163; Muhammed Mahlûf, *Şeceretü'n-nürî'z-zekiyye fi tabakâti'l-Mâlikîyye* (nşr. Ali Ömer), Kahire 1428/2007, II, 137. ÖZGÜR KAVAK

ZEKVÂN b. ABDULLAH

(bk. EBÜ SÂLİH es-SEMMÂN).

ZEKVÂN b. ABDÜKAYS

(ذكوان بن عبدكيس)

Ebü's-Seb' Zekvân b. Abdikays
b. Halede el-Ensârî
(ö. 3/625)

Sahâbi.

Medine'de doğdu. Hazrec kabilesinin Âmir b. Züreykoğulları kolundan olup İslâm'a ilk giren Medineliler'dendir. Akabe biatlarından önce, Medine'nin ileri gelenlerinden olan ve tevhid inancıyla bilinen Es'ad b. Zürrâre ile bir konuda ihtilâfa düşmüşler, bu ihtilâfi halletmek için Mekke'ye giderek müşriklerden Utbe b. Rebîa'

ZEKVÂN b. ABDÜKAYS

nın hakemliğine başvurmuşlardı. Utbe, onlara peygamberlik iddiasında bulunan Muhammed'in Mekkeliler'i gereksiz şeylerle meşgul ettiğini söylemiş ve ondan uzak durmalarını tavsiye etmişti. Din konusunda bir arayış içinde oldukları anlaşılan Zekvân ile Es'ad, Hz. Peygamber'in yanına giderek onunla sohbet etmiş, kendisinden Kur'an dinlemiş, Peygamber'in İslâm'a girme teklifi üzerine müslüman olup Medine'ye dönmüşlerdi (İbn Sa'd, I, 218). Her ikisi Medine'de bazı kimselerin İslâmiyet'i kabul etmesini sağlamış, özellikle Hazrec kabilesi arasında Resûl-i Ekrem'in tanınmasına ve birçok kimsenin Mekke'ye gidip onunla görüşmesine zemin hazırlamışlardı.

Zekvân, 620 yılında Akabe'de Hz. Peygamber'le görüşen altı kişilik Medineli grup arasında yer aldı. Siyer ve megâzi müellifi Mûsâ b. Ukbe'ye göre 621 ve 622 yıllarında gerçekleşen Akabe biatlarında da bulundu. Hicret günlerinde Mekke'ye muhacirlerin Medine'ye ulaşmasının ardından hicretin sebabını öğrendi ve Mekke'ye giderek bir müddet Resûlullah'ın yanında kalarak daha sonraki muhacirlerle birlikte Medine'ye hicret etti. Böylece hem ensardan hem de muhacirlerden sayıldı ve "muhacir-ensar" diye anıldı (İbn Hacer el-Askalânî II, 338). Muhacirlerle ensar arasında gerçekleşen kardeşlik akdi sırasında bir rivayete göre Hz. Peygamber onu Mus'ab b. Umeyr ile kardeş ilân etti. Elindeki maddî imkânlarla muhacirlere yardımcı olan Zekvân bir kısım mülkünü onlara ucuz fiyata sattı. Nitekim Medine'nin, tatlı suyu ile meşhur Sükyâ Kuyusu'nu Sa'd b. Ebû Vakkâs ondan iki deve karşılığında satın almıştı (İbn Şebbe, I, 158-159).

Bedir Gazvesi'ne iştirak eden Zekvân bir yıl sonraki Uhud Gazvesi'ne de katıldı. Bu savaşta önemli hizmetler gördü. Savaştan bir gün önce Uhud'a doğru hareket eden İslâm ordusu yol üzerindeki Şeyhayn'da geceledi. Yatsı namazından sonra Hz. Peygamber, gece düşmanın muhtemel saldırısına karşı kimin nöbet tutmak istediğini sorunca karanlıktan "ben" diye bir ses geldi. Resûl-i Ekrem sesin sahibinin Zekvân olduğunu öğrendi ve ona oturup beklemesini söyledi. Ardından soruyu tekrarlayınca yine Zekvân kendisinin bekleyeceğini söyledi. Kim olduğu sorulunca da bu defa İbn Abdükays diye cevap verdi. Resûl-i Ekrem bu sesin sahibine de oturup beklemesini söyledi ve üçüncü defa sorduğu aynı soruya Zekvân künyesini söyleyerek cevap verdi. Resûl-i Ekrem her

üç kişinin yanına gelmesini istedi, fakat Zekvân da tek başına Resûlullah'ın huzuruna çıktı ve adının Ebû's-Seb' Zekvân b. Abdükays olduğunu söyledi. Zekvân'ın bu davranışını takdir eden Resûl-i Ekrem onu ashabına göstererek, "Yarın cennetin yetiştirilmesine ayak basacak birini görmek istiyorsanız şu adama bakın" buyurdu (İbn Hacer el-Askalânî, II, 338). Bu sözlerin şehâdet anlamına geldiğini sezen Zekvân hemen evine koştu, hanımı ve çocuklarıyla görüştü, onlarla bir daha kıyamette görüşmek üzere vedalaştı ve görev yerine gitti; sabaha kadar Peygamber'in emrettiği yerde nöbet tuttu. Ertesi gün meydana gelen savaşta Mekke müşriklerine karşı mücadele etti. Savaşın ardından Uhud dağı eteğine çekilen Resûlullah'ın durumunu araştırırken Zekvân b. Abdükays'ı sordu. Hz. Ali müşriklerden Ebû'l-Hakem Ahnes b. Şerîk'in onu şehid ettiğini, kendisinin de Ahnes'i öldürdüğünü söyledi (Vâkîdî, I, 283). Savaştan sonra müslümanlardan kimlerin öldüğünü öğrenmek isteyen Ebû Süfyân savaş alanını gezmiş, herkesin kimliğini sormuş, Zekvân'ın başına dikilip onun da kim olduğunu sorunca, kendisine bu kişinin kabilesinin ve müslümanların önde gelenlerinden olduğu söylenmişti (a.g.e., I, 237).

BİBLİYOGRAFYA :

Vâkîdî, *el-Megâzi*, I, 171, 217, 237, 283, 306; İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, I, 218-220, 226; III, 120, 608; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medineti'l-münevver*, I, 158-159; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi), Beyrut 1405/1984, IV, 232-233; İbn Abdülber, *el-İstî'âb* (Bicâvî), II, 466; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe* (Bennâ), II, 168-169; Ebû'l-Fidâ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (nşr. Ahmed Ebû Mühlîm v.dğr.), Beyrut 1409/1989, III, 147, 165, 318; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İşâbe* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmecîd v.dğr.), Beyrut 1415/1995, II, 338. MEHMET EFENDİOĞLU

ZELİHA

(bk. ZÜLEYHA).

ZELLÂKA SAVAŞI

(معركة الزلاقة)

Endülüs'te müslümanların
hristiyanlara karşı
elde ettiği büyük zafer
(479/1086).

İslâm kaynaklarında Zellâka ismiyle geçen yer, Batalyevs'in (Badajoz) yaklaşık 8 km. kuzeydoğusunda bir ova olup hristiyan kaynaklarında Sagrajas / Sacralias adıyla

la kaydedilir. Endülüs Emevî Devleti'nin 422 (1031) yılında resmen dağılmasının ardından ortaya çıkan küçük devletler (mülûkû't-tavâif) arasındaki mücadeleler, kuzeydeki hristiyan krallıkları ve kontlukları arasında müslümanları Endülüs'ten çıkarıp kaybedilen toprakları geri alma (reconquista) düşüncesini güçlendirdi. Kastilya-Leon Kralı VI. Alfonso, bir taraftan müslüman hükümdarları haraca bağlayarak vasal durumuna getirirken diğer taraftan toprak kazanmaya çalışıyordu. 478'de (1085) Endülüs'ün stratejik bakımdan önemli şehirlerinden Tuleytula'yı (Toledo) işgal etti ve hemen ardından Sarakusta'yı (Saragossa) muhasara altına aldı. İç savaşlar ve hristiyan krallıklara ödenen vergiler yüzünden güçlerini büyük ölçüde yitirmiş olan müslüman emîrler, bu istilâ dalgasını durdurmak için Mağrib'deki en güçlü devletlerden olan Murâbitlar'dan yardım istemeyi düşündüler. Önce İşbiliye'de (Sevilla), ardından Kurtuba'da (Cordoba) yapılan toplantılarda müslüman emîrlerin tamamına yakını Murâbitlar'a bir heyet gönderilmesi fikrini benimsedi. Eftasî Emîri Mütevekkil'in kaleme aldığı mektup on üç emîrin onayı ile Murâbit Hükümdarı Yûsuf b. Tâşfin'e ulaştırıldı. Mektubun son Abbâdî emîri Mu'temid-Alellah tarafından gönderildiği ve bu emîrin daha sonra Sebte'ye geçerek bizzat Yûsuf b. Tâşfin'le görüştüğü de rivayet edilir.

Yardım isteğini olumlu karşılayan Yûsuf b. Tâşfin, ordusunun Endülüs'e geçişi ve geri dönüşünde bir sıkıntıyla karşılaşmak için Abbâdîler'in hâkimiyetindeki Cezîretülhadrâ'nın kendisine tahsis edilmesini istedi. Mu'temid b. Abbâd, oğlu Reşîd'in muhalefetine rağmen bu isteği kabul etti. Yûsuf b. Tâşfin kumandasındaki Murâbit ordusu 15 Rebiülevvel 479 (30 Haziran 1086) tarihinde Cezîretülhadrâ sahillerinde karaya çıktı oradan İşbiliye'ye geçti. Yûsuf'un çağrısına uyan Girnata'daki Zirî Emîri Abdullah b. Bulukkin ve Endülüs emîrlerin çoğu askerleriyle gelecek orduya katıldı. Müslüman ordusu üç gün sonra İşbiliye'den Eftasiler'in başşehri Batalyevs'e (Badajoz) doğru hareket etti. En önde Ebû Süleyman Dâvûd b. Aîşe'nin kumanda ettiği 10.000 kişilik Murâbit süvari birliği bulunuyor, onu Mu'temid'in ve Mütevekkil'in birlikleri takip ediyor, arkadan Yûsuf b. Tâşfin'in ordusu geliyordu.

Murâbitlar'ın Endülüs'e geçtiğini haber alan VI. Alfonso, Sarakusta kuşatmasını kaldırıp Aragon (es-Sağrûlâ), Galicia (Cillikiye), Asturias, Leon ve Güney Fransa-